

ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ І РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Дроздов О. Ю., м. Чернігів

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО МОЛОДІ З РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розкривається феномен прогностичних уявлень (образів майбутнього) сучасної вітчизняної молоді про власну країну і світ. Такі уявлення (прогностичні геополітичні макрообрази) розглядаються як невід’ємна складова масової політичної (і геополітичної) свідомості. Наведено дані авторського емпіричного дослідження, яке проводилось у 2018 році за допомогою методів анкетування та тестування за участі 160 студентів із трьох регіонів України: Донбасу (м. Старобільськ), Північного Сходу (м. Чернігів) та Центру (м. Київ). З огляду на отримані дані зроблено висновок, що геополітичні образи майбутнього в масовій геополітичній свідомості молоді являють собою “мікс” оптимістичних і песимістичних очікувань та уявлень. Виявлено як спільні, так і специфічні особливості геополітичних образів майбутнього молоді різних регіонів. Зауважено, зокрема, що найбільш вираженою спільною рисою останніх є поширеність песимістичних уявлень про перспективи подолання в Україні корупції. Виявлено, що регіональні відмінності образів майбутнього найбільшою мірою пов’язані з прогнозуванням перспектив соціально-економічного та зовнішньополітичного розвитку України, повернення контролю над Кримом. Наявність універсальних (трансрегіональних) уявлень пояснюється спільними аспектами життєвого досвіду в країні та впливом ЗМІ, а виявлені відмінності – впливом регіональних особливостей політичної культури, специфікою соціально-політичної та соціально-економічної ситуації в регіоні (локальними аспектами життєвого досвіду). Визначено та описано тенденції зв’язку прогностичних образів із показниками психологічної безпеки молоді, які досліджувалися за допомогою “Шкали базисних переконань” Р. Янофф-Бульман. Зокрема, з’ясовано, що ці показники пов’язані зі ступенем оптимістичності-песимістичності прогнозування молоддю соціально-політичного розвитку власної країни. Встановлено, що найбільшою мірою образи майбутнього країни корелювали з такими показниками психологічної безпеки, як “Доброчливість навколишнього світу” та “Справедливість”.

Ключові слова: образ майбутнього, прогностичні уявлення, студентська молодь, оптимізм-песимізм, психологічна безпека.

Постановка проблеми. Переконані, що не треба витратити багато часу та аргументів для обґрунтування того, що образ майбутнього є важливим складником індивідуальної та колективної свідомості. Він відіграє важливу роль у плануванні та регулюванні людської діяльності, особистісному і груповому (колективному) самовизначенні тощо. В образі майбутнього часто відображаються ті психологічні феномени (потреби, життєві плани, мрії, сподівання, ідеали, страхи, соціальні уявлення), вивчення яких має як фундаментальну, так і прикладну цінність для багатьох гуманітарних наук.

На наш погляд, залежно від змісту всі образи майбутнього (уявлення про майбутнє) умовно можна поділити на дві основні групи – мікро- і макрообрази. Основою перших є “Я-образ” (уявлення про власне майбутнє), і, відповідно, їх вивчення становить інтерес для психології особистості, вікової психології, психотерапії тощо. Зазначимо, що цей напрям є порівняно добре дослідженим у вітчизняній та зарубіжній психології. Менш дослідженими є макрообрази, які стосуються уявлень про майбутнє цілих соціальних груп, спільнот, утворень, світу в цілому (отже, цей напрям більш цікавий для соціальної і зокрема політичної психології). Відомо, що низка соціальних проблем прямо чи побічно пов’язані з поширенням у суспільстві відчуття невпевненості та невизначеності (а людська свідомість, ясна річ, вимагає протилежного). Відповідно, соціальний розвиток потребує, серед іншого, певної рефлексії можливих перспектив, соціальної узгодженості образів майбутнього, а головне – самої наявності певного позитивного та зрозумілого образу майбутнього. Не випадково фахівці підкреслюють, що для управління соціальними системами образ майбутнього є важливішим, аніж різноманітні прогнози та сценарії, адже саме перший дає змогу впливати на майбутнє, зробити ймовірнішим той варіант розвитку подій, про який домовилися зацікавлені сторони. А тому не випадковим є той факт, що у країнах, яким вдається зробити стрімкий економічний прорив, елітами був сформований чіткий образ майбутнього (Нестик, 2016). У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення політичних і зокрема геополітичних прогностичних образів, передусім образів майбутнього власної країни. Це зумовлено тим, що останні прямо чи побічно пов’язані з багатьма іншими важливими феноменами та характеристиками спільнот, зокрема суспільними настроями, політичною та міграційною поведінкою населення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення невирішених частин загальної проблеми. У наукових джерелах для позначення уявлень людини про майбутнє використовують доволі широкий діапазон термінів: “образ майбутнього” (Кравченко, 2011; Солдатов, 2010), “соціальні/колективні уявлення про майбутнє” (Нестик, 2014),

“довгострокова орієнтація” (Нестик, 2016), “соціальні очікування” (Попович, 2015), “часові перспективи майбутнього” (Andre, van Vianen, Peetsma, & Oort, 2018), “орієнтації в майбутнє” (Seginer, 2000) тощо. Відносно непогано висвітлена наразі проблема психологічних механізмів побудови образів майбутнього, основним з яких є антиципація та її окремі типи (Батраченко, 2010; Данцева, & Зажуров, 2008). Є чимало досліджень, присвячених індивідуальним та соціальним чинникам ставлення до майбутнього (Нестик, 2016; Солдатов, 2010; Seginer, 2000). Зокрема, російські психологи встановили, що позитивна оцінка майбутнього власної країни пов’язана з вірою у справедливість та доброзичливість світу, у доброту людей, а також із доброзичливістю, терпимістю та соціальною складністю (тобто впевненістю, що існує багато способів досягнення мети і поведінка людей залежить від обставин). Навпаки, негативна оцінка колективного майбутнього пов’язується з недовірою до світу і соціальним цинізмом (упевненістю в порочності людської природи), недовірою до соціальних інститутів і знеціненням етичних норм (Нестик, 2016).

У низці праць вітчизняних дослідників розкриваються психологічні аспекти прогностичних уявлень української молоді про власну країну (Батраченко, 2010; Захаров, 2009; Kovalenko, & Roketa, 2016). Однак ці дослідження проводилися або до початку російсько-українського конфлікту (до 2014 р.), або в них не бралася до уваги низка важливих чинників побудови образу майбутнього, зокрема рівень психологічної безпеки особистості. Важлива роль останньої у світосприйманні зумовлена тим, що образ (картина) світу людини, так чи інакше, містить образи безпеки і небезпеки (Дроздов, 2016; Зотова, 2011). Оскільки вищезгаданий військово-політичний конфлікт, безумовно, вплинув на рівень психологічної безпеки населення, логічно припустити, що він відобразився на масових геополітичних уявленнях не лише про теперішнє, а й про майбутнє (адже всі уявлення особистості про власне “Я” та навколишній світ перебувають у тісному системному взаємозв’язку). Крім того, бракує порівняльних емпіричних психологічних досліджень образів майбутнього серед мешканців східних регіонів країни, яких безпосередньо зачепили події, пов’язані з проведенням АТО. Тому, на наш погляд, геополітичні уявлення молоді про майбутнє в сучасних умовах доречно досліджувати саме в контексті двох пов’язаних між собою чинників – регіонального і психологічного (рівень психологічної безпеки).

Мета статті: виявити змістову специфіку геополітичних уявлень майбутнього у молоді, що проживає в різних регіонах, а також зв’язок цих уявлень з показниками психологічної безпеки. Поставлена мета передбачала виконання двох основних завдань: 1) визначити і порівняти геополітичні уявлення про майбутнє (України та світу) серед молоді, що проживає в регіонах з різною мірою впливу “соціальних стресорів” (зок-

рема з різною “мірою віддаленості” від зони АТО); 2) виявити зв’язок прогностичних геополітичних уявлень з показниками психологічної безпеки особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до вищекреслених завдань у вересні 2018 р. ми організували та провели емпіричне дослідження. У ньому взяли участь 160 студентів (62 хлопці і 98 дівчат віком 17-23 роки) з трьох регіонів: Луганської та Чернігівської областей, а також із м. Києва¹. Перший регіон (“Донбас”) лежить у зоні збройного конфлікту (тобто характеризується високим рівнем небезпеки). У другому регіоні (“Північний Схід”) бойові дії не ведуться, але він має одні з найнижчих показників соціально-економічного розвитку в Україні (середній рівень “соціального стресу”). Столиця ж умовно виступала в ролі “контрольної групи” (мегаполіс, де немає воєнної загрози і відносно високий рівень соціально-економічного розвитку. Відповідно, першу групу досліджуваних (n=49) утворили студенти спеціальностей “Соціологія”, “Історія” та “Менеджмент” Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (евакуйованого до м. Старобільськ). До другої групи (n=60) увійшли студенти психолого-педагогічного факультету спеціальностей “Психологія”, “Соціальна робота” та “Філологія” Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка. Третя група (n=51) складалася із студентів спеціальності “Медична психологія” Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (м. Київ).

Досліджуваним було запропоновано дві методики. Першою була авторська анкета, в якій респондентів просили оцінити, через який часовий період (пропонувалася шкала з 10-ма градаціями: 5 років – 10 – 20 – 30 – 40 – 50/60 – 70/80 – близько 100 – понад 100 років – ніколи) Україна, на їхню думку, зможе досягти певних соціальних та політичних успіхів (стати високорозвиненою країною, членом ЄС, повернути Донбас і Крим тощо). Крім цього, студентів просили зазначити, який часовий діапазон майбутнього цікавить їх найбільше, а також у відкритій формі дати прогнози щодо подій в Україні та світі на найближчі роки та у віддаленій (50-100 років) перспективі. Такий зміст анкети дав змогу отримати як кількісні, так і якісні дані. Анкета також містила питання-фільтр (“*На Ваш погляд, найбільш тяжкі часи для нашої країни...*”), за допомогою якого всіх респондентів було розподілено на три умовні групи: “оптимістів” (які обирали відповідь “*уже позаду*”), “реалістів” (“*тривають саме зараз*”) і “песимістів” (“*ще попереду*”).

---

¹ Висловлюємо щирю подяку І. Ф. Кононову та К. В. Подковко за допомогу в організації дослідження у містах Києві та Старобільську.

Другою методикою була “Шкала базисних переконань” Р. Янофф-Бульман в адаптації М. Падун і А. Котельникової (Падун, & Котельникова, 2008), яка, за відгуками авторів, має високі показники надійності та валідності. Методика пропонує п’ять субшкал: “Доброзичливість навколишнього світу”, “Справедливість”, “Образ Я”, “Удача” та “Контроль”. Останні узгоджуються з трьома базисними переконаннями, які відповідно до концепції Р. Янофф-Бульман становлять основу внутрішнього світу людини й пов’язані з почуттям її безпеки. Це переконання в доброзичливості-ворожості світу (1-ша субшкала), його справедливості (2-га і 5-та субшкали) та переконаність щодо цінності й значущості власного “Я” (3-тя і 4-та субшкали). Отримані результати переводилися в стандартизовані оцінки-стени.

Дослідження проводилося анонімно. Отримані дані було піддано статистичному аналізу за допомогою комп’ютерної програми SPSS v23. Відповіді на відкриті питання анкети (прогнозування подій в Україні та світі на найближчі й віддалені періоди) оброблялися методом контент-аналізу.

Відповідно до мети дослідження аналіз результатів здійснювався у два етапи. На першому ми порівнювали специфіку геополітичних образів майбутнього серед молоді різних регіональних груп (“Донбас”, “Північний Схід”, “Київ-столиця”), на другому – виявляли зв’язок уявлень про майбутнє країни з показниками психологічної безпеки опитаних.

На основі порівняння результатів регіональних груп опитаних було виявлено низку тенденцій. Передусім слід звернути увагу на кількісне співвідношення підгруп “оптимістів”, “реалістів” і “песимістів” (табл. 1).

Таблиця 1

**Регіональне співвідношення “оптимістів”, “реалістів”
і “песимістів” (у %)**

Регіональна група	“Оптимісти”	“Реалісти”	“Песимісти”
Донбас	10	46	44
Північний Схід	7	45	48
Київ-столиця	15	45	40

Як бачимо, в усіх групах переважна більшість опитаних розподіляється приблизно на рівні групи “реалістів” і “песимістів” (цікаво, що навіть студенти зі “стресового” Донбасу поділяються майже в тій самій пропорції). Отримані дані мимоволі повертають до відомої марксистської тези про те, що “буття визначає свідомість”: “оптимісти” скрізь є відносно рідкісним соціально-психологічним типом. При цьому на рівні тенденції простежується, можна сказати, цікавий результат: якщо

серед київських частка студентів-“оптимістів” дещо більша (що, загалом, природно), то найменше їх не серед донбаських, а серед чернігівських студентів.

Розгляньмо відтак кількісні особливості прогностичних геополітичних уявлень трьох регіональних груп молоді. Як бачимо, тут спостерігаються як спільні (трансрегіональні) тенденції, так і відмінності (табл. 2).

Таблиця 2

Прогностичні уявлення регіональних груп молоді
(частотність, у %)

Прогностичні уявлення: Україна зможе:	Донбас	Північний Схід	Київ-столиця
стати високорозвиненою країною, яка має високий рівень життя через ...	10 р. – 12 20 р. – 20 50-60 – 14 понад 100 р. – 10 ніколи – 10	20 р. – 13 30 р. – 18 50-60 рр. – 25	10 р. – 14 20 р. – 24 40 р. – 10 50-60 рр. – 24
подолати корупцію через ...	5 р. – 10 10 р. – 12 40 р. – 10 50-60 рр. – 12 ніколи – 37	40 р. – 10 50-60 р. – 10 ніколи – 47	20 р. – 10 30 р. – 10 50-60 рр. – 14 ніколи – 39
стати країною, де звичайна людина може безпечно жити, через...	10 р. – 14 20 р. – 25 30 р. – 10 40 р. – 10 понад 100 р. – 10 ніколи – 10	10 р. – 17 30 р. – 10 40 рр. – 12 50-60 р. – 10 70-80 рр. – 12 ніколи – 12	5 р. – 10 10 р. – 14 20 р. – 12 30 р. – 16 40 р. – 10 50-60 рр. – 14 ніколи – 14
повернути під свій контроль Крим через...	5 р. – 10 10 р. – 16 ніколи – 41	10 р. – 25 20 р. – 12 ніколи – 28	5 р. – 14 10 р. – 12 20 р. – 16 30 р. – 12 ніколи – 26
повернути під свій контроль Донбас через...	5 р. – 20 10 р. – 22 20 р. – 14 ніколи – 20	5 р. – 17 10 р. – 30 20 р. – 13 30 р. – 10 ніколи – 12	5 р. – 24 10 р. – 18 20 р. – 20 30 р. – 12 ніколи – 12
стати повноцінним членом Євро-союзу через...	5 р. – 25 10 р. – 22 30 р. – 12 40 р. – 12 ніколи – 14	5 р. – 23 10 р. – 18 20 р. – 18 ніколи – 15	5 р. – 12 10 р. – 22 20 р. – 24 40 р. – 12 ніколи – 14

**Політико-психологічні проблеми соціалізації молоді
в умовах суспільних трансформацій і реформування освіти**

Прогностичні уявлення: Україна зможе:	Донбас	Північний Схід	Київ-столиця
стати достатньо впливовою країною Європи через ...	10 р. – 12 20 р. – 12 понад 100 р. – 12 ніколи – 18	30 р. – 10 50-60 р. – 17 близько 100 р. – 15 понад 100 р. – 18 ніколи – 13	20 р. – 18 40 р. – 14 70-80 рр. – 10 ніколи – 24
Моя найбільша зацікавленість – що може статися в країні або світі через ...	5 р. – 25 10 р. – 27 20 р. – 10	5 р. – 20 10 р. – 12 20 р. – 20 50 р. – 13	5 р. – 18 10 р. – 16 20 р. – 12

Примітка. У таблиці наведено результати з найвищими частотними показниками (не менше як 10%).

Зокрема, щодо перетворення України у високорозвинену країну студенти групи “Донбас” частіше давали песимістичні прогнози (понад 100 років або ніколи), ніж їхні однолітки з інших регіонів. Водночас донбаські і київські студенти частіше називали ближчі перспективи (10-20 років) цього процесу, ніж чернігівська молодь (можливо, внаслідок українського складного соціально-економічного становища Північно-Східного регіону). Це, мабуть, полегшує розуміння студентами Чернігівщини іншої особливості образу майбутнього України: вони частіше давали песимістичні прогнози щодо подолання в країні корупції. Цікавим є те, що більш оптимістичні (найближчі в часі) очікування частіше демонстрували студенти з Донбасу. А втім, у всіх регіональних групах опитаних бачимо доволі значну частку студентів (37-47%), які взагалі не вірять у можливість викорінення цього явища. Таку тенденцію ми розцінюємо не просто як негативну, а як українську небезпечну. Вона свідчить не просто про поширення песимізму в масовій свідомості молоді, а й фактично про психологічну готовність багатьох молодих людей миритися з корупцією, сприймати її як невід’ємну та непереможну частину свого життя.

Ми звернули увагу на ще одну цікаву тенденцію: студенти з Донбасу частіше за інших вважали, що гарантування безпеки для звичайних громадян України – це справа найближчих 10-20 років. Таких осіб серед респондентів зі Старобільська була майже третина (зазначимо, що майже така сама частка вірила в повернення контролю над Донбасом в ці ж самі 10-20 років). Загальна ж частка тих, хто в принципі не вірив у перспективу “безпечної України”, у всіх регіональних групах була майже однаковою і становила 10-14%.

Крім того, в усіх регіональних групах наразі приблизно однакова частка молоді, котра вважає, що повернення Україною контролю над Донбасом – перспектива найближчих 5-10 років (кількість таких респондентів коливалася в межах 42-47%). Отже, якусь роботу в цьому напрямі державна пропаганда таки проводить. Водночас закономірним можна вважати факт дещо більшого поширення песимістичного сценарію (“ніколи не поверне”) серед донбаських студентів. Адже, безпосередньо занурені в невтішну навколишню реальність та ознайомлені з багатьма місцевими нюансами, далеко не всі з них поділяють офіційний оптимізм. Можна припустити, що це також є причиною поширеності песимістичних настроїв серед молоді Донбасу: вона значно меншою мірою, ніж їхні однолітки з Чернігова і Києва, вірить у майбутнє повернення Криму до складу України.

Що ж до повноцінного членства в Євросоюзі, то виявилось, що частка скептиків такої перспективи наразі однакова в усіх регіональних групах (14-15%). При цьому столичні студенти менше вірять у можливість найближчого (протягом 5 років) отримання такого членства, ніж молодь із провінції. Зауважимо, що аналогічний “європесимізм” також був більше поширений серед киян у прогнозах щодо набуття Україною статусу впливової європейської країни. Теоретично, логічніше було б очікувати усе ж на протилежну тенденцію. Частково на користь цієї гіпотези свідчить той факт, що, наприклад, чернігівські студенти частіше висловлювали прогнози “дуже далекої перспективності” (близько або понад 100 років) “євровпливовості” України.

Одним із психологічних наслідків воєнно-політичного конфлікту на Донбасі, мабуть, стало те, що значна частина місцевої молоді почала більше цінувати життя, зокрема найближче майбутнє. Так, понад половину опитаних молодих людей заявили про інтерес до подій у найближчі 5-10 років, тоді як “часові інтереси” молоді з Чернігова та Києва мали більш дисперсний характер.

Ми також провели окремих *контент-аналіз прогностичних відповідей* на відкриті питання анкети щодо розвитку майбутніх подій в Україні та світі. Основними смисловими групами відповідей були позитивні, негативні та нейтральні за своїм характером прогнози.

Так, у групі “Донбас” прогнози щодо найближчого майбутнього розподілилися за своїм змістом так: 54% – позитивні відповіді, 26% – негативні і 20% – нейтральні. Найчастіше згадувані позитивні прогнози – це закінчення війни, повернення Донбасу та покращення життя в Україні. Найбільш згадуваним негативним прогнозом була поява нових воєнних конфліктів у світі, а серед нейтральних – зміна влади в Україні.

Що ж стосується змін у віддаленому (50-100 років) майбутньому, то тут також домінували позитивні прогнози – частка їх сягала 61% (нега-

тивних було 22%, нейтральних – 17%). З-поміж позитивних прогнозів найвищу частоту мали прогнози щодо зростання могутності України, її соціально-економічного розвитку та науково-технічного прогресу у світі. Серед негативних прогнозів найчастіше згадувалися війни. Нейтральні ж прогнози мали доволі різнотипний характер (поява нових країн, зміна влади, безвізовий режим між різними країнами тощо). Особливістю “віддаленого” прогнозування студентів із Донбасу стало те, що практично кожному четвертому опитуваному було важко дати будь-яку відповідь на це питання. Найімовірніше, стресова соціально-політична ситуація в регіоні заважає багатьом молодим людям мріяти про далеку (і не актуальну для них) перспективу.

У групі “*Північний Схід*” прогнози щодо найближчого майбутнього розподілилися так: 43% прогнозів мали позитивний зміст, 34% – негативний і 14% – нейтральний. Серед позитивних прогнозів найчастіше траплялися відповіді, які стосувалися розвитку української економіки, науково-технічного прогресу та закінчення війни на сході України, серед негативних прогнозів – погіршення соціально-економічної ситуації в Україні та відсутність будь-яких змін; серед нейтральних – зміна влади в Україні.

“Віддалені” прогнози опитаних чернігівських студентів були такими: 63% – позитивні, 24% – негативні, 13% – нейтральні. Як бачимо, оптимізм “на далеку перспективу” в опитаних є більш вираженим, ніж щодо найближчих часів. Найбільш згадуваним позитивним прогнозом був науково-технічний прогрес у світі. Також, на рівні тенденції, студенти називали членство України в ЄС та припинення війн (в Україні та світі). У негативних прогнозах найчастіше згадувалися війни та погіршення екологічної ситуації. Прогнози нейтрального змісту включали відповіді з дуже широким смисловим діапазоном (від абстрактних “змін політичної карти світу” до освоєння Марса тощо).

Уявлення щодо найближчого майбутнього в групі “*Київ-столиця*” розподілилися так: 49% – позитивні відповіді, 21% – негативні і 30% – нейтральні. Серед позитивних прогнозів найчастіше згадувалися завершення воєнних конфліктів (в Україні та світі) і науково-технічний прогрес. Найчастішою серед негативних прогнозів була відповідь “ніяких змін”, а серед нейтральних – “зміна влади”.

Зміст відповідей столичних студентів щодо “далекого” майбутнього був таким: 58% – позитивні прогнози, 18% – негативні і 25% – нейтральні. Основними групами позитивних прогнозів були: завершення війн, соціально-економічний та політичний розвиток України, а також науково-технічний прогрес. Прогнози негативного та нейтрального типу включали доволі різнотипні за змістом відповіді політичного, неполітичного або абстрактного характеру. У “віддаленому”

прогнозуванні в студентів-киян проявилася тенденція, схожа на ту, що була помічена серед донбаської молоді: значна кількість опитаних (приблизно 40%) не могли дати відповіді.

На основі аналізу результатів контент-аналізу відповідей було виокремлено три тенденції. По-перше, смислові групи прогностичних відповідей у різних регіональних групах часто збігалися. По-друге, в усіх групах молоді прогнози позитивного характеру переважали над іншими. Якщо згадати описаний вище частотний розподіл “оптимістів-песимістів” (див. табл. 1), то можна виявити суттєву відмінність. З одного боку, це пояснюється специфікою запропонованих завдань (одне з яких стосувалося лише України, а друге – як України, так і світу в цілому). З другого боку, це можна пояснити впливом своєрідного захисного психологічного механізму, коли усвідомлення невтішної вітчизняної реальності “амортизується” оптимістичними прогнозами-бажаннями (“далі буде краще”). Потрете, у провінційних групах (Чернігів, Старобільськ) негативні прогнози переважали над нейтральними, а серед столичних студентів – навпаки.

Загалом, поширеність усіх вищеописаних універсальних (трансрегіональних) уявлень можна пояснити передусім спільними аспектами життєвого досвіду в країні та впливом ЗМІ. А втім, виявлені відмітні особливості є, мабуть, наслідком регіональних політичних культур, специфіки соціально-політичної та соціально-економічної ситуації в регіоні (і, відповідно, впливу локальних аспектів життєвого досвіду).

Щоб визначити зв'язок показників психологічної безпеки опитаних з їхніми уявленнями про майбутнє, ми застосували процедуру порівняння середньостатистичних показників методики ШБП у групах “оптимістів”, “реалістів” і “песимістів” (табл. 3) та кореляційного аналізу за Спірменом (табл. 4).

Таблиця 3

Середні показники психологічної безпеки в групах з різним рівнем “оптимістичності-песимістичності” уявлень про майбутнє (у стенах)

Базисні переко- нання	Субшкали ШБП	“Оптимісти”	“Реалісти”	“Песимісти”
Доброзичливість- ворожість світу	Доброзичливість навколишнього світу	6,1 ± 2,2	4,9 ± 2,7	4,8 ± 2,6
Справедливість світу	Справедливість	4,5 ± 2,3	5,1 ± 2,1	4,4 ± 2,1
	Контроль	7,6 ± 1,8	6,7 ± 2,0	6,7 ± 2,2
Цінність і значущість влас- ного “Я”	Образ “Я”	7,6 ± 3,2	7,1 ± 2,7	6,7 ± 3,1
	Удача	8,5 ± 2,1	7,1 ± 2,6	6,8 ± 3,1

Таблиця 4

Зв'язок прогностичних уявлень з показниками психологічної безпеки

Прогностичні уявлення про:	Кореляція із субшкалами ШБП				
	Д	С	К	“Я”	У
перетворення у високорозвинену країну з високим рівнем життя	–	- 0,165 *	–	–	–
подолання корупції	- 0,209 **	–	–	–	–
перетворення на безпечну країну	- 0,198 *	–	–	–	- 0,159 *
повернення Криму	–	–	–	–	–
повернення Донбасу	–	–	–	–	–
членство в ЄС	–	- 0,257 **	–	–	–
статус впливової країни Європи	- 0,182 *	- 0,216 **	–	–	–
часовий діапазон зацікавленості майбутнім	–	–	–	- 0,195 **	–

Примітки. 1. Умовні позначення субшкал: Д – доброзичливість навколишнього світу; С – справедливість; К – контроль; Я – образ “Я”; У – удача.

2. Зв'язок статистично значущий: * – при $p \leq 0,05$; ** – при $p \leq 0,01$.

Зокрема, як видно з табл. 3, на рівні тенденції простежуються відмінності в показниках “Доброзичливість навколишнього світу” та “Контроль” (між “оптимістами” і двома іншими групами), “Образу Я” (між “оптимістами” і “песимістами”) та “Удача” (між “оптимістами” та іншими типами). Можна також зауважити ще одну цікаву тенденцію: найвищий показник за шкалою “Справедливість” чомусь мають “реалісти”, а не “оптимісти”. Отже, ступінь оптимістичності-песимістичності прогнозування соціально-політичного розвитку власної країни так чи інакше пов'язаний з рівнем психологічної безпеки особистості. Разом з тим процедура застосування t-критерію Стьюдента виявила лише дві статистично достовірні відмінності: за показниками шкали “Удача” між “оптимістами” і “песимістами” (при $p \leq 0,05$), “оптимістами” і “реалістами” (при $p \leq 0,05$). На наш погляд, цей факт пояснюється відносно малою часткою (10%) опитаних “оптимістичного” типу в загальній вибірці.

Найбільшою мірою геополітичний образ майбутнього України пов'язаний із такими параметрами Шкала базисних переконань, як “Доброзичливість навколишнього світу” і “Справедливість” (див. табл. 4). Зокрема, студенти схильні вважати навколишній світ більш-менш доброзичливим, давали більш позитивні (тобто менш тривалі у часі) прогнози

щодо подолання корупції в Україні, перетворення її на безпечну та впливову європейську країну.

Схильність оцінювати світ як справедливий також виявилася пов'язаною з позитивними прогнозами щодо перетворення України на високорозвинену державу, набуття нею членства в ЄС та статусу впливової європейської країни. Цілком логічним можна вважати й те, що оцінка опитаними власного “Я” корелювала з їхньою зацікавленістю подіями найближчого майбутнього. Водночас показник “Удача” чомусь виявився прямо пов'язаним з позитивним прогнозуванням перетворення України на безпечну для її громадян державу. Показники шкали “Контроль” не виявили жодного зв'язку з геополітичним образом майбутнього (можливо, тому що більшість опитаних вважають, що нібито від їхніх зусиль щось може залежати лише в особистому житті, але не в державі або суспільстві).

Висновки. Прогностичні уявлення (образи майбутнього) власної країни та світу – невід'ємна складова масової політичної (і зокрема геополітичної) свідомості. Геополітичні уявлення майбутнього в масовій свідомості вітчизняної молоді являють собою “мікс” із оптимістичних і песимістичних очікувань. Імовірно, це є наслідком суперечливості та багатоманітності масової політичної (геополітичної) свідомості сучасної молоді, несформованості в українському суспільстві однотайної громадської думки щодо перспектив розвитку країни.

Масові прогностичні геополітичні уявлення молоді різних регіонів, зокрема “Донбасу”, “Північного Сходу” та “Києва-столиці”, мають як спільні, так і відмітні риси (останніх при цьому більше). Найвираженішою спільною рисою є поширеність песимістичних уявлень щодо перспектив подолання в Україні корупції. Відмінності в регіональних образах майбутнього більш рельєфно проявляються, коли йдеться про прогнозування перспектив соціально-економічного та зовнішньополітичного розвитку країни, повернення Криму.

Одним з особистісних чинників прогностичних уявлень молоді є рівень її психологічної безпеки. Зокрема, низка показників психологічної безпеки пов'язана зі ступенем оптимістичності-песимістичності прогнозування соціально-політичного розвитку власної країни. Найбільшою мірою образи майбутнього країни пов'язані з такими показниками психологічної безпеки, як “Доброзичливість навколишнього світу” і “Справедливість”.

Перспективним напрямом подальших досліджень нам видається вивчення образів (уявлень) майбутнього у представників інших регіональних груп України, динаміки цих уявлень, а також їхнього зв'язку з різними типами соціальної поведінки (політичної, міграційної тощо).

Список використаних джерел

- Батраченко, І. Г. (2010). *Психологічні закономірності розвитку антиципації людини* (Автореф. дис. докт. психол. наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса.
- Данцева, О. М., & Захаров К. В. (2008). Особливості політичної антиципації студентської молоді. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*, 7, 193–202.
- Дроздов, О. Ю. (2016). *Основи психології масової геополітичної свідомості*. Чернігів: Десна Поліграф.
- Захаров, К. В. (2009). Соціальні уявлення студентів-психологів про політичне майбутнє України. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*, 9, 200–209.
- Зотова, О. Ю. (2011). *Соціально-психологіческая безопасность личности* (Автореф. дис. докт. психол. наук), Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Москва.
- Кравченко, Т. В. (2011). Образ майбутнього як фактор особистісного самовизначення старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, вип. 15, кн. 1, 36–44.
- Нестик, Т. А. (2014). Колективний образ майбутнього: соціально-психологічні аспекти прогнозування. *Вопросы психологии*, 1, 3–13.
- Нестик, Т. А. (2016). Социально-психологические механизмы долгосрочной ориентации. *Социальная и экономическая психология*, т. 1, №4, 16–60.
- Падун, М. А., & Котельникова, А. В. (2008). Модификация методики исследования базисных убеждений личности Р. Янофф-Бульман. *Психологический журнал*, 29 (4), 98–106.
- Попович, І. С. (2015). Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 6, 145–154.
- Солдатов, Д. В., & Жильцова, О. Н. (2010). Оптимизм и пессимизм в образе будущего подростков. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки*, 2, 22–28.
- Kovalenko, A. V., & Roketa, O.-L. (2016). Youth's imagery features of their own future and future of Ukraine. *Український психологічний журнал*, 1, 50–62.
- Andre, L., van Vianen, A. E. M., Peetsma, T. T. D., Oort, F. J. (2018). Motivational power of future time perspective: Meta-analyses in education, work, and health. *PLoS ONE*, 13(1). Взято з <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0190492&type=printable>
- Seginer, R. (2000). Defensive Pessimism and Optimism Correlates of Adolescent Future Orientation: A Domain-Specific Analysis. *Journal of Adolescent Research*, 15 (3), 307-326.

References

- Batrachenko, I. H. (2010). *Psykhologichni zakonomirnosti rozvytku antytsypatsii liudyny*. Avtoref. dys. ... dokt. psykhol. nauk [Psychological correlations of anticipation development of man: Abstract of Thesis ... Doctor of Psychological Sciences]. Kyiv (in Ukrainian)

Dantseva, O. M., Zakharov, K. V. (2008). Osoblyvosti politychnoi antytsypatsii studentskoi molodi [The peculiarities of political anticipation of students]. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy*, 7, 193–202. (in Ukrainian)

Drozdov, O. Yu. (2016). *Osnovy psykholohii masovoï heopolitychnoi svidomosti* [Fundamentals of Psychology of Mass Geopolitical Consciousness]. Chernihiv: Desna Polihraf (in Ukrainian)

Zakharov, K. V. (2009). Sotsialni uivlennia studentiv-psykholohiv pro politychne maibutnie Ukrainy [Social representations of students-psychologists about political future of Ukraine]. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy*, 9, 200–209. (in Ukrainian)

Zotova, O. Yu. (2011). *Sotsialno-psikhologicheskaya bezopasnost lichnosti*. Avtoref. dis. ... dokt. psikhol. nauk [Socio-Psychological safety of personality: Abstract of Thesis ... Doctor of Psychological Sciences]. Moscow (in Russian)

Kravchenko, T. V. (2011). Obraz maibutnoho yak faktor osobystisnoho samovyznachennia starshoklasnykiv [Future image as a factor of personality self-determination of senior pupils]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodic problems of education of children and student youth], 15 (1), 36–44. (in Ukrainian)

Nestik, T. A. (2014). Kollektivnyy obraz budushchego: sotsialno-psikhologicheskiye aspekty prognozirovaniya [The collective image of the future: socio-psychological aspects of prognostication]. *Voprosy psikhologii*, 1, 3–13. (in Russian)

Nestik, T. A. (2016). Sotsialno-psikhologicheskiye mekhanizmy dolgosrochnoy orientatsii [Socio-psychological mechanisms of long-term orientations]. *Sotsialnaya i ekonomicheskaya psikhologiya*, Vol. 1, № 4, 16–60. (in Russian)

Padun, M. A., & Kotelnikova, A. V. (2008). Modifikatsiya metodiki issledovaniya bazisnykh ubezhdeniy lichnosti R. Yanoff-Bulman [Modification of R. Janoff-Bullman's procedure for personality basic beliefs study]. *Psikhologicheskii zhurnal*, 29 (4), 98–106. (in Russian)

Popovych, I. S. (2015). Konstruiuvannia osobystistiu modeli ochikuvanoho maibutnoho [Construction of models of expected future by personality]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Psikhologichni nauky*, 6, 145–154. (in Ukrainian)

Soldatov, D. V., & Zhiltsova, O. N. (2010). *Optimizm i pessimizm v obraze budushchego podrostkov* [Optimism and pessimism in juvenile imagination of the future]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya: Psikhologicheskiye nauki*, 2, 22–28 (in Russian)

Kovalenko, A. B., & Roketa, O.-L. (2016). Youths imagery features of their own future and future of Ukraine. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal* [Ukrainian Psychological Journal], 1, 50–62.

Andre, L., van Vianen, A. E. M., Peetsma, T. T. D., & Oort, F. J. (2018). Motivational power of future time perspective: Meta-analyses in education, work, and health. *PLoS ONE*, 13(1). Retrieved from <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0190492&type=printable>

Seginer, R. (2000). Defensive Pessimism and Optimism Correlates of Adolescent Future Orientation: A Domain-Specific Analysis. *Journal of Adolescent Research*, 15 (3), 307–326.

Oleksandr Yu. Drozdov. Geopolitical image of the future in representations of the youth from different regions of Ukraine in the context of psychological safety

The article is devoted to the phenomenon of prognostic representations (images of the future) of the country and the world by the modern Ukrainian youth. Such representations (prognostic geopolitical macro images) are viewed as an inseparable component of mass political (and geopolitical) consciousness. The author presents the data of the empirical study conducted by him in 2018. 160 university students from three regions of Ukraine – Donbas (town of Starobils'k), the North East (town of Chernihiv) and the center (city of Kyiv) were surveyed with the help of questionnaires and tests. The data obtained proves that the geopolitical images of the future in the youth mass consciousness constitute a “mix” of optimistic and pessimistic expectations and ideas. There are both common and specific features of the geopolitical images of the future in the representations of the youth in the different regions. The most accentuated common feature is prevalence of the pessimistic views on the possibilities of combatting corruption in Ukraine. The regional differences in the images of the future mainly deal with forecasting of the prospects of Ukraine’s socio-economic and foreign policy development and regaining control over the Crimea. The common aspects of the respondents’ life experience in the country and the influence of media explain the fact of identifying the universal (transregional) views. The identified differences may be caused by the influence of the regional peculiarities of the political culture, and specific socio-political and socio-economic situation in the regions (local aspects of life experience). The author determines and describes tendencies in the correlation between the prognostic images and the indicators of the youth psychological safety investigated with the help of the fundamental assumptions scale developed by R. Janoff-Bulman. It has been proved that the indicators correlate with the rate of optimism/pessimism in the youth forecasting of the socio-political development of their country. The images of the country’s future mostly correlate with such indicators of psychological safety as benevolence of the world and justice.

Key words: image of the future, prognostic representations, student youth, optimism/pessimism, psychological safety.